

מבט על, גיליון 946, 29 ביוני 2017

מחמד בן-סלמאן: "מלך" ישן-חדש בערב הסעודית

יואל גוז'נסקי

יורש העצר הסעודי, מחמד בן-סלמאן, נהנה מדימוי של רפורמטור ובשל גילו הצעיר הוא יוכל לשלוט בממלכה זמן רב. אמנם, מינויו הרשמי ליורש עצר מפזר את הערפל סביב שאלת הירושה ויש בו כדי לתרום לדימוי אנרגטי ואקטיבי יותר של הממלכה, הגם שהוא מוסיף ממד של אי-וודאות אשר למדיניותה וליכולתה לעמוד באתגרים הניצבים בפניה.

כמו בתסריט ידוע מראש, מלך ערב הסעודית, סלמאן, מינה את בנו, מחמד, ליורש עצר במקום מחמד בן-נאיף, שפינה את מקומו גם כשר פנים. זאת, כחלק מחילופי גברי שנועדו לקדם נסיכים בני הדור הצעיר, מאנשיו של מחמד בן-סלמאן, ולחזק את הענף שלו במשפחת המלוכה. בן-סלמאן, שדרכו לכתר סלולה בלכתו של אביו החולה, ישמור על תפקידו כשר ההגנה וכמנהיג בפועל של ערב הסעודית. הוא נהנה מדימוי של רפורמטור ובשל גילו הצעיר הוא יוכל לשלוט בממלכה זמן רב. מינויו הרשמי ליורש עצר מפזר את הערפל סביב שאלת הירושה ויש בו כדי לתרום לדימוי אנרגטי ואקטיבי יותר של הממלכה, הגם שהוא מוסיף ממד של אי-וודאות אשר למדיניותה וליכולתה לעמוד באתגרים הניצבים בפניה.

צבירת סמכויות הדרגתית

מינויו של בן-סלמאן, בן ה-31, זכה לברכתה של "מועצת הנאמנות" ברוב של 31 מתוך 34 חברים המצביע על תמיכה רחבה אם כי לא מוחלטת בו. מכהנים במועצה זו, שנוסדה לפני כעשור והיא אמונה על "אישור" הסדרי הירושה, כל צאצאיו החיים של מייסד הממלכה, אבן סעוד. המהלך שהושלם כעת החל כשבן-סלמאן מונה ב-2015 על ידי אביו לתפקידיו השונים: יורש עצר בהמתנה, שר ההגנה והממונה על המועצה לכלכלה ופיתוח. מאז ביצר בן-סלמאן את מעמדו בתמיכת אביו וצבר ניסיון הכרחי. בממלכה, שכמחצית מאוכלוסייתה מתחת לגיל 25, הוא נהנה – עד כמה שניתן לאמוד במונרכיה אבסולוטית – מתמיכה בקרב הצעירים, המייחלים לשינויים בסדר החברתי. זאת, גם בשל גילו הצעיר ותוכניותיו השאפתניות לשנות את פני המדינה. בן-סלמאן היה אמון על הקשר עם ממשל אובמה (שהעדיף עם מינויו, כך דווח, את מחמד בן-נאיף המנוסה והשקול), וגם האחראי לקשר עם ממשל טראמפ.

בדרכו של בן-סלמאן לצמרת הוא צבר סמכויות ובאופן טבעי גם יריבים. ב-2015 יצאו נסיכים בכירים בממלכה בקריאה פומבית נדירה לשינוי, כשהם מביעים חוסר אמון בנסיך ובאביו. ארגוני ביון במערב גם הם הביעו חשש ממדיניותו, שהחליפה מדיניות מאופקת וזהירה מצד ההנהגה הסעודית לאורך השנים, והצביעו על הסיכונים שהיא נושאת בחובה ליציבות האזורית וליציבות הפוליטית בממלכה עצמה. אחדות השורות בין הנסיכים הבכירים הייתה למקור עוצמה לממלכה לאורך השנים. כעת, השלטון הפך במידה רבה למופע של איש אחד.

אתגרים מבית ומחוץ

העולם הערבי נמצא באחת משעותיו הקשות ביותר וליציבות הפוליטית בערב הסעודית השלכות כלל ערביות. כדי לשדר מעבר שלטוני חלק דאג בית המלוכה לתעד את בן-סלמאן עם בן דודו המודח, בן-נאיף המביע נאמנות ליורש העצר החדש, שמצידו נשק לידו של המודח לאות כבוד והערכה. בן-נאיף, שלא התאושש ככל הנראה מניסיון חיסול ב-2009 על-ידי איש אל-קאעדה, מבין שלמרות הערכה והתמיכה לה הוא זכה, התנגדות למהלך הייתה פוגעת בו ויתכן אף ביציבות בית המלוכה. כוחו של בית סעוד נבע לאורך השנים מההבנה של הנסיכים שהרציפות השלטונית ויציבות הממלכה הן האינטרס העליון.

קידום התוכנית הכלכלית, "חזון 2030", מהווה אתגר לאומי ואישי לבן-סלמאן, המבקש להתקדם במהירות לעידן שלאחר הנפט. בינתיים גובר התסכול בקרב הציבור המורגל לשפע שהביא עמו הנפט ונאלץ לספוג עליה ביוקר המחיה וקיצוץ בסובסידיות. אזרחי הממלכה רואים עצמם זכאים להטבות ולהסדרים שמקורם ברווחי הנפט, המהווים את בסיס הסדר החברתי, בגין נאמנותם לבית המלוכה. אולם, בעוד הציבור מתבקש להדק את החגורה, בן-סלמאן רכש לעצמו יאכטה חדשה בעלות של כחצי מיליארד דולר - צעד שהצית מחאה קצרת מועד ברשתות החברתיות. בדרכו של בן-סלמאן עלולים לעמוד, כאמור, יריביו מתוך בית המלוכה, שלא השלימו עם מינויו, וכן הממסד הדתי-השמרני, שבן-סלמאן, בניסיונו לקדם רפורמות חברתיות, מאתגר.

אתגר נוסף קשור למעורבות הצבאית הסעודית בתימן. הקמפיין הצבאי שמובילה הממלכה הגיע למבוי סתום והוא רחוק מהשגת יעדי המוכרזים. החותיים ובן בריתם, נשיאה הקודם של תימן, עלי עבדאללה צלאח, וכן נאמניו, מחזיקים בצפון תימן ובבירה צנעא והם יורים רקטות וטילים לשטחה של ערב הסעודית כדבר שבשגרה. במקביל גוברת הביקורת הבינלאומית על ניהול המלחמה על ידי ערב הסעודית, אשר החריף בתימן את המצב ההומניטרי וגרם פגיעה נרחבת באזרחים.

מינויו של בן-סלמאן מגיע בעיתוי בו גבוהה המתיחות בין טהרן לריאד, במידה רבה בגין עמדתו הניצית כלפי איראן ואמירותיו הבוטות בהקשר זה. אף נראה ששיפור היחסים בין ערב הסעודית לממשל האמריקאי והעמדה האמריקאית הנוקשה כלפי איראן מעודדים את בן-סלמאן להחריף את התבטאויותיו נגד איראן. יורש העצר דחה באחרונה כל אפשרות לדיאלוג עמה וציין שערב הסעודית תיאבק בה בתוך איראן, ברמזו על תמיכה בשינוי משטר בטהרן. איראן מצדה האשימה את ערב הסעודית כעומדת מאחורי הפיגוע שאירע ביוני בפרלמנט בטהרן, למרות לקיחת האחריות לו על ידי דאע"ש, וערב הסעודית דיווחה כי לקחה בשבי שלשה אנשי משמרות המהפכה שנטען כי התכוונו לבצע פיגוע בתחומה. כמה כלי תקשורת המזוהים עם השלטון באיראן, בתגובה ראשונה למינוי, כינו את חילופי הגברי בערב הסעודית "הפיכה רכה" ו"רעידת אדמה פוליטית", והזהירו מפני הסלמת העימות בין המדינות.

השלכות אפשריות

לא ברור עד כמה היה מחמד בן-נאיף כוח ממתן לצידו של בן-סלמאן, הרי הוא הופשט בהדרגה מסמכויותיו. בשל היותו יורש עצר ייחנה בן-סלמאן מלגיטימציה למדיניותו התקיפה, בין השאר נגד איראן - הגם שמדיניות כזו עלול להעמיד את הממלכה בסכנה. מדיניות זו מתבטאת במהלכים שחלקם זכו לביקורת ולדימוי "כהרפתקנים". העובדה שמחמד בן-סלמאן מחזיק עמדות ניציות

כלפי איראן אינה חריגה בקרב משפחת המלוכה הסעודית, אלא שנראה שהוא מוכן לקחת סיכונים רבים יותר במטרה להצר את צעדיה של הרפובליקה האסלאמית, וכך עלול להביא להחרפת המשבר עמה.

בשאלת יחסי ישראל עם ערב הסעודית והזיקה שלהם לנושא הישראלי-פלסטיני - הגם שדווח כי בן-סלמאן אינו שולל יחסים תקינים עם ישראל בעתיד, הציפיה בקרב רבים בישראל שהממלכה תחל לנרמל את יחסיה עם ישראל לפני התקדמות ממשית בתהליך המדיני אינה עולה בקנה אחד עם העמדה הסעודית הנוכחית.

מינויו של בן-סלמאן ליורש עצר עבר עד עתה ללא התנגדות פומבית. אולם, יתכן שההתנגדות בוא תבוא מתוך בית המלוכה, מצד אילו שאינם שבעי רצון מקידומו המטאורי, מכישוריו ומסגנון ניהולו. על כן, זוהי שעת מבחן ליכולתה של הממלכה להוביל את המעבר הדורי ההכרחי מבניו של אבן סעוד לנכדיו בעת בה היא מתמודדת עם אתגרים מבית ומחוץ. המשבר עם קטר והמלחמה בתימן החלישו את מערכת הבריתות הסעודית, כאשר בעלות ברית מרכזיות של ערב הסעודית, כפקיסטן, מבקשות לשמור על ניטרליות. עד עתה, קטר עומדת בלחץ בין השאר תודות לסיוע איראן וטורקיה, - מה שעלול להביא לכך שגם מהלך החרם והלחץ על קטר, אם ייכשל, ייזקף לחובתו של יוזמו, בן-סלמאן.

למרות שהחלטות הרות גורל התקבלו לאורך השנים בערב הסעודית בדרך כלל תוך התייעצות ושאיפה להסכמה בין נושאי התפקידים הבכירים במשפחת המלוכה, המלך הוא הפוסק האחרון. לכן זהותו חשובה. הערכה רווחת הייתה כי בן-סלמאן יירש את הכתר מידי אביו ו"יחלוף" על-פני בן-נאיף, אף כי לשם כך נדמה היה כי הוא היה צריך לצבור הישגים, בראש ובראשונה בנושא הרפורמות הכלכליות הנדרשות ובשאלת המעורבות בתימן. אי לכך ולמרות מינויו המוקדם, חובת ההוכחה עדיין מונחת לפתחו. מילותיו האחרונות של יורש העצר המודח, בן-נאיף, למחליפו נותרו מהדהדות "אני אנוח כעת, שאלוהים יעזור לך".